

Dilbilimsel Tipoloji Ve Arapçanın Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

Linguistic Typology and Arabic's Place Among World Languages

Ahmet ŞEN¹ , Soner AKDAĞ²

¹Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Erzincan, Türkiye
²Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Erzincan, Türkiye

ORCID: A.Ş. 0000-0003-4370-6962;
S.A. 0000-0003-3403-5976

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ahmet ŞEN (Doç. Dr.),
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Erzincan, Türkiye
E-posta: ahsen5224@gmail.com

Başvuru/Submitted: 17.01.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
21.01.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
08.02.2023

Kabul/Accepted: 13.02.2023

Atıf/Citation: Sen, Ahmet ve Akdag, Soner.
"Dilbilimsel Tipoloji Ve Arapçanın Dünya Dilleri Arasındaki Yeri". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 42 (2023), 35-52.
<https://doi.org/10.26650/jos.1236297>

ÖZ

Dilbilimin önemli disiplinlerinden biri olan dilbilimsel tipoloji, dilleri birçok açıdan inceleyip sınıflandıran bir bilimdir. Dillerin daha çok yapısal özelliklerine odaklanan tipoloji, belirlediği bazı parametrelerle dilleri incelemek ve diller arasındaki farklılık ve benzerlikleri incelemektedir. Bu açıdan Arapça tipolojik araştırmalara konu olan yaşayan dillerden biridir.

Bu araştırmada önce dilbilimsel tipoloji genel hatlarıyla tanımlanmış, sonra da Arapçanın çeşitli açılardan dünya dilleri arasındaki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise Arapçanın bazı önemli tipolojik özellikleri ele alınmış ve dâhil olduğu filumun Nostratik olması, içinde bulunduğu dil ailesinin Afro-Asyatik olması, bünyesinde yer aldığı dil grubunun Semitik olması, ana dili konuşurlarının nüfusu açısından dünyanın en büyük ilk 4 dili arasında yer alması v.b. gibi ulaşılan bulgular, sonuç bölümünde listelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Tipoloji, Arapça, Semitik, Nostratik

ABSTRACT

As one of the most important disciplines of today, linguistic typology is a science that examines and classifies languages through many aspects. Typology focuses more on the structural features of languages and examines languages withing certain parameters to determine and reveal the differences and similarities between languages. In this respect, Arabic is one of the most important living languages and occurs here as the subject of typological research.

This research will define linguistic typology in general terms and then attempt to reveal Arabic's place among the world languages with regard to various aspects. The last part of the study will discuss some important typological features of Arabic and list the findings in the conclusion section. Some of the findings are that Arabic's phylum is included in the Nostratic languages, that Arabic's language family is Afro-Asiatic and language group is Semitic, and that Arabic is among the top 4 languages of the world in terms of the population of native speakers.

Keywords: Linguistics, Typology, Arabic, Semitic, Nostratic

EXTENDED ABSTRACT

Typology classifies languages through many aspects, determines the ties between languages, reveals the similarities and divergences of languages with scientific methods, and thus sheds light on identifying languages' universal points. After presenting the typology in general terms, This study will discuss some situations that will determine the position of Arabic among the world languages. Lastly, the study will emphasize some of the prominent typical features of the Arabic language and thus reveal the typology of one of the most important and currently most spoken languages in general terms as well as its position among the world languages. The linguistic definition of typology is as follows: "Typology refers to the structural features of languages—without reference to their history; It is especially the study and classification of phonology, morphology and syntax patterns." Linguistic typology evolved in the 19th century from an attempt to classify the world's languages and identify the possible variations among them. The central concept in typology is classification. Languages can be classified according to various criteria, such as the number of speakers a language has, the formality of the situation in which a language is used, the area in which a language is spoken, or the genetic relationships a language may have. In other words, any parameter can be taken as a basis when classifying languages or revealing a language's typology. This parameter could be about many things such as the types of words (أجزاء الكلام), word order in sentences or phrases (ترتيب الكلمات), case (حالة إعرابية), subject (مسند إليه), and causative structure (صيغة التعدية). Typology can be about many things, and a typologist may examine any, several, or all of these parameters. Upon looking at Arabic, which is the subject under study here, it is the official language of 21 countries in the Middle East and North Africa, from Oman in the east to Mauritania in the west. This includes Israel, where Arabic is the second official language after Hebrew. Significant Arab minorities are also found, and therefore Arabic-speaking people are found in Iran, Turkey, Chad, and Nigeria, as well as in Western Europe and the Americas. Although the languages of which Arabic is a part are said to belong to the larger Hamito-Semitic family, the term "Afroasiatic" as suggested by Greenberg started being used for this family after Hami was shown to not be a valid language family. Lastly, Arabic can also be seen as a living language belonging to the Semitic language group, which is included in the Afroasiatic language family, which is also included in the Nostratic phylum. According to the most up-to-date information provided by Ethnologue in 2022, Arabic is the fourth most common language, with at least 50 million people speaking it as a first language and approximately 362 million people overall able to speak it. Modern Standard Arabic is the high literary form of Arabic that dates back to the literary language of pre-Islamic Arabia; it is learned in schools and is not the everyday language of any Arab population. It is universally used in official writing and speeches, professional meetings and conferences, radio and TV news, and other situations where the purpose is to communicate with Arabs from different dialect backgrounds. Modern Arabic dialects are composed of five main groups according to the traditional classification. These groups are:

1. Levantine (or Syro-Palestinian) dialects,
2. The Arabian Peninsula dialects,
3. Egyptian and Sudanese dialects,
4. Mesopotamian Arabic dialects,
5. North African dialects.

This five-fold classification actually constitutes the detail of the traditional binary classification of Maghreb-Mashriq, which is made by considering geography. Accordingly, while the first four items form the Mashriq group, the last item is in the Maghreb group.

Arabic is typical in many respects and can be easily distinguished from other languages. In terms of typology, the following can be said for Arabic. Arabic is a pretty typical language in regard to such grammar points as phonemes (صوت كلامي), gender (جنس), definite articles (أداة التعريف) and indefinite articles (أداة التنكير), and word order (نسق الكلمات). As a result of this examination, the study has reached 11 different findings: 1.) Arabic is included in the Nostratic phylum. 2.) Arabic belongs to the Afro-Asiatic the language family. 3.) Arabic belongs to the Semitic language group. 4.) Arabic is among the top 4 languages of the world in terms of the population of native speakers. 5.) Arabic is the official language in more than 20 countries. 6.) Because Arabic is also the language of the Qur'an, it is learned and used by many non-Arab Muslim nations. 7.) Arabic has a long and distinguished literary history with other Semitic languages, and many of its sister languages have left interesting and important written records for the history of civilization. 8.) Arabic has many more dialects than most of the languages spoken today. 9.) Arabic is a morphologically synthetic-inflected language. 10.) Arabic contains some phonetics and phonemes that are unlike other world languages in terms of phonetics and phonology. 11.) Arabic lastly shows very typical features in terms of some very important typological parameters.

Giriş

İnsanın canlılar içerisinde en ayırt edici yönlerinden birini oluşturan dilin incelenmesi, hemen her çağda mühim bir iş olarak görülmüştür. Yazıyla takip edilebilen tarihin en eski dönemlerinden bu yana, ünlü bilgin ve filozoflar dil üzerinde düşünmüş ve bazıları zamanımıza da ulaşan çok değerli eserler kaleme almışlardır. Bugünse dil, bilimsel olarak çok ileri bir düzeyde ele alınabilmekte ve *dilbilim* (linguistics / علم اللغة) adı verilen çok özel bir alan, dili her yönüyle seçkin bir araştırma konusu yapabilmektedir.

Dilbilimsel araştırmaların zirveye ulaştığı günümüzde, yükselen ve her geçen gün bulgularıyla dilbilimin daha da gelişmesinin önünü açan tipoloji, dilleri birçok açıdan sınıflandırmakta, diller arasındaki bağları saptamakta, dillerin birbiriyle benzeşen ve birbirinden ayrılan yönlerini bilimsel metotlarla ortaya koymakta ve böylece dillerde evrensel noktaların tespitine ışık tutmaktadır. Bu yönüyle mezkûr disiplin, seçilecek herhangi bir dilin veya dillerin, diğer dünya dillerine göre yapısal olarak hangi konumda durduğunu bilimsel metotlarla gün yüzüne çıkarabilir.

Bu çalışmada, tipolojinin, genel hatlarıyla takdimi yapıldıktan sonra, Arapçanın dünya dilleri arasındaki konumunu belirleyecek bazı konular ele alınacak ve çalışmanın nihayetinde de Arap dilinin öne çıkan kimi tipik özellikleri üzerinde durulacaktır. Böylece zamanımızın konuşur sayısı en fazla olan dillerinden biri olan Arapçanın tipolojisi genel hatlarıyla ortaya konulmuş ve dünya dilleri arasındaki konumu da gösterilmiş olacaktır.

1. Dilbilimsel Tipoloji

Tipoloji (typology / أنماطية) teriminin hem dilbilim içinde hem de dışında bir dizi farklı kullanımı vardır. Terimin ortak tanımı, “taksonomi” (taxonomy / تصنيفية) veya “sınıflandırma” (classification / تصنيف) için yapılan tanımla hemen hemen aynıdır: *İncelenen olgunun tiplere, özellikle yapısal tiplere göre sınıflandırılması*. Bu, dilbilimin dışında, on dokuzuncu yüzyılda dilbilim kuramına ilham veren bir alan olan *biyolojideki* tanımdır.¹ Tipolojinin *dilbilim* alanına özgü tanımıysa şöyledir: “*Tipoloji, dillerin, —tarihlerine atıfta bulunmadan— yapısal özelliklerine; özellikle fonoloji, morfoloji ve sözdizim kalıplarına göre incelenmesi ve sınıflandırılmasıdır.*”² Yani bu disiplin, dilleri, yapıdaki benzerliklere göre sınıflandırmaya çalışır ve bunu yaparken de o dillerin tarihini veya aile ilişkilerini görmezden gelir.

Türkçede *tipoloji* terimine ek olarak aynı disiplini ifade etmede “tipbilimsel sınıflandırma”³ terimi de kullanılmıştır. Arapçada ise *tipoloji* veya daha özel biçimiyle *dilbilimsel tipoloji*;

1 William Croft, *Typology and Universals*, (UK: Cambridge University Press, 2003), 1.

2 Bushra Farhood Khudheyier AlA'amiri ve Abdulkareem Fadhil Jameel, “Morphological Typology: A Comparative Study of Some Selected Languages”, *Câmi'atu Vâsiṭ Mecelletu Kulliyeti't-Terbiyye*, 37/1 (2019): 711.

3 Berke Vardar vd., *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Multilingual, 2002), 194.

gibi “tصنيف لغوي”⁹ ve “تصنيف لغوي نوعي”⁸, “لسانيات نمطية”⁵, “تصنيف اللغات”⁶, “نماذجية”⁷, “انماطية”⁴ terimlerde karşılığını bulur.

Dilbilimsel tipoloji, on dokuzuncu yüzyılda dünya dillerini sınıflandırma ve aralarındaki olası varyasyonları belirleme girişiminden evrilmiştir. Tipolojideki mevcut uygulama esasen bu hedefleri korurken, modern tipoloji, kapsamı ve metodolojisi açısından klasik tipolojiden farklıdır. Modern tipolojide bütün bir dilin tipolojik karakterizasyonu yerine, belirli olgular veya özel yapılar incelenir; olası varyasyon üzerindeki kısıtlamalar, var olan ve olmayan türlerin dağılım modellerinden türetilen dolaylı evrenseller açısından ifade edilir.¹⁰

19. asırda *klasik tipoloji* (classical typology) için iki tür tipoloji yaklaşımından söz edilebilir. Bunlardan ilki, *Friedrich Schlegel* (1772–1829) ve *August Wilhelm Schlegel* (1767–1845) kardeşlerin *biçimbilime* (morphology / علم الصرف) dayanan ve dillerin genetik sınıflandırmasını amaçlayan yaklaşım; ikincisiyse, *Wilhelm von Humboldt* (1767–1835) ile başlayıp *Heymann Steintal* (1823–1899) ve *Georg von der Gabelentz* (1840–1893) ile devam eden ve dilleri *biçimbilimsel* ve *sözdizimsel* ölçütlere göre sınıflandırıp dilsel çeşitliliğe vurgu yapan yaklaşımdır.¹¹

20. yüzyılda *modern tipolojiye* (modern typology) gelince, *Roman Jakobson* (1896–1982) genellikle modern tipolojinin kurucu babası olarak kabul edilir.¹² Ancak dillerin karşılaştırılması ve diller arası genetik ilişkilerin saptanmasının genellikle biçimbilimsel düzlemde yapıldığı dikkate alındığında tipolojiyi bu sınırlardan çıkarıp onu *sözdizim* (syntax / علم النحو) merkezine kaydıran asıl kişinin *Joseph H. Greenberg* (1915–2001) olduğu ifade edilmelidir.

1.1. Tipolojik Parametreler

Tipolojide merkezi kavram *sınıflandırmadır*. Diller çeşitli kriterlere göre sınıflandırılabilir. Dilleri; sahip oldukları konuşmacıların sayısına, dillerin kullanımının zorunluluğa bağlı olarak yapılan biçimsel davranışlarına, konuşuldukları alana veya sahip oldukları genetik ilişkilerle

4 Ramzi Munir Baalbaki, *Dictionary of Linguistic Terms: English-Arabic*, (Lebanon: Dar el-İlm Lilmalayin, 1990), 288.

5 Abdelkader Fassi Fehri, *A Lexicon of Linguistic Terms: English-French-Arabic*, (Lebanon: Dar al Kitab al Jadid United Co., 2009), 343.

6 Hâfîl İbrâhîm Hammâş, *Mu‘cemu’l-Muştalahâti’l-Luğaviyye ve’ş-Şavtiyye: İnkilîzî-‘Arabî*, (Bağdâd: Matba‘atu’r-Raşîd, 1982), 246.

7 Tefîk ‘Azîz ‘Abdullâh el-Bezzâz, Huseyn ‘Alî Aḥmed ve Talâl Yahyâ İbrâhîm, *Mu‘cemu Muştalahâti ‘İlmi’l-Luğa: Faransî-İnkilîzî-‘Arabî*, (‘Ammân: Dâru Zehrân, 2010), 294.

8 Surûr el-Lihyânî, “Enmâtiyyetu Taşnîfi’r-Ru’ûsi’l-Fi’liyyeti’z-Zâhiriati ve’r-Ru’ûsi’l-Fi’liyyeti’ḍ-Ḍâmirati fi’ḍ-Dersi’l-Lisâniyyi’l-‘Arabî”, *el-Lisâniyyātu’l-‘Arabîyye*, 9 (2019): 149.

9 Mahdi I. Kareem al-Utbi ve Sundus Muhsin al-Ubaidy, *The Guide: A Dictionary of Linguistic Terms, English-Arabic*, (London: Al-Hikma Publishing and Distribution, 2014), 179.

10 Masayoshi Shibatani, “Linguistic Typology”, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, (Netherlands: Elsevier, 2015), 14: 208.

11 Shibatani, “Linguistic Typology”, 14: 208-209; Murat Özgen ve Özgün Koşaner, *Dünya Dillerinden Örneklerle Dilbilimsel Tipoloji*, (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 55.

12 Shibatani, “Linguistic Typology”, 14: 209.

göre gruplandırmayı seçebiliriz.¹³ Yani dilleri sınıflandırırken veya bir dilin tipolojisini ortaya koyarken herhangi bir *değiştirgeni* (parameter / وسيط) —ki bu kavram, *dillerin birbirinden farklı olabileceği herhangi bir yolu ifade eder ve varyasyon değiştirgeninin (parameter of variation) kısaltılmış biçimidir*¹⁴— esas alabiliriz. Bu parametre veya değiştirgen; *kelime türleri* (parts of speech / أجزاء الكلام), cümle veya öbeklerde *söz sırası* (word order / ترتيب الكلمات), *durum* (case / حالة إعرابية), *özne* (subject / مسند إليه), *ettirgen yapı* (causative form / صيغة التعديّة) vs. gibi birçok konuda olabilir. Bir tipolog, bu değiştirgenlerden herhangi birini, birkaçını veya hepsini inceleme konusu yapabilir.

2. Arapça

“*Arapça, Arapların dilidir.*” gibi bir ifade, ilk bakışta makul görünebilir; ancak bugün “*Araplar kimdir?*” sorusuna cevap vermek, sanıldığı kadar kolay bir şey değildir. Zira günümüzde “Arap” genel ismiyle Arap Yarımadası, Irak, Suriye, Mısır, Sudan ve Kuzey Afrika’da yaşamakta olan halklar kastedilirse de İslam’dan önce bu isimle sadece Arap Yarımadası’nın yerlileri kastedilmekteydi. O dönemlerde Suriye ve Irak halkı Süryani, Keldânî, Nabatî, Yahudi veya Yunan oldukları gibi; Mısırlılar Kıbtî, Kuzey Afrikalılar Berberî, Sudanlılar ise Nûbî veya Zencî idiler. Bununla birlikte İslam fetihleri neticesinde sözü edilen coğrafyaları ele geçiren Müslüman Arapların dili, o yörelerin dillerine galip gelmiş ve bu halklar da zamanla Arap olarak adlandırılmaya başlamıştır.¹⁵

Geçmişte durum ne olursa olsun günümüz itibarıyla Arapça, doğuda Umman’dan batıda Moritanya’ya kadar Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki 21 ülkenin resmi dilidir. Buna Arapçanın İbraniceden sonra ikinci resmi dil olduğu İsrail de dâhildir. Ayrıca İran, Türkiye, Çad ve Nijerya’nın yanı sıra Batı Avrupa ve Amerika’da da önemli Arap azınlıklar, dolayısıyla da Arapça konuşan insanlar vardır.¹⁶

2.1. Köken

Diller sınıflandırılırken *dil ailesi* (language family / عائلة لغوية) gibi bir kavram ortaya atılmıştır. Bu kavram, genel olarak ortak kökene bağlı olduğu düşünülen ve bu noktada birçok açıdan rastlantılarla izah edilemeyecek benzerlikler ihtiva eden dil gruplarını ifade eder. İşte bu dil ailelerinden birisini isimlendirmek için yakın geçmişe kadar kullanılmaya devam eden *Hami-Sami* (Hamito-Semitic, Hamitosemitic, Semitohamitic, Semito-Hamitic) terimi, “Sami” (Semitic) ve “Hami” (Hamitic) ifadelerinden oluşur. “Sami” adlandırması, *A. L. Schrezer*’e aittir

13 Viveka Velupillai, *An Introduction to Linguistic Typology*, (Amsterdam: John Benjamins, 2012), 19.

14 Edward Keith Brown ve James Edward Miller, *The Cambridge Dictionary of Linguistics*, (UK: Cambridge University Press, 2013), 329.

15 M. Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 37.

16 Stephan Procházka, “Arabic”, *Concise Encyclopedia of Languages of the World*, (London: Elsevier Ltd., 2009), 42.

ve bu adlandırma 1781’de yapılmıştır.¹⁷ *Schlezer* bu tasarrufunu, Yaratılış 10: 21-31’de geçen ayetlere dayandırmıştır; çünkü sözü edilen diller, bu ayetlerde listelenen *Nuh*’un oğullarından *Sam*’ın soyundan gelen halklar arasında konuşulmaktadır.¹⁸

Arapçanın da aralarında yer aldığı bu dillerin, daha büyük bir *aile* olan “Hami-Sami” (Hamito-Semitic) dillerine mensup olduğu söylenirse de Hami’nin geçerli bir dil ailesi olmadığına gösterilmesiyle bu aile için, *Greenberg*’in önerdiği “Afroasyatik” terimi kullanılmaya başlamıştır.¹⁹ Yani tıpkı diğer Sami dillerinde olduğu gibi Arapça da *Afroasyatik* (Afro-Asiatic, Afroasiatic / الأفرو-آسيوية) dil ailesinin bir üyesidir.²⁰ Aynı dil ailesini ifade eden *Diakonoff* tarafından kullanılan terim “Afrasian”dır.²¹ Az önce de ifade edildiği gibi Afroasyatik terimi, Hami-Sami teriminin yerini almıştır. Bunda Hami (Hamitic) ifadesinin referanstan yoksun olması etkili olmuştur. Zira “Hami” diller ve “Hami” halklar kavramı, hem dilbilimciler hem de fiziksel ve kültürel antropologlar tarafından güçlü bir şekilde reddedilmiştir.²² Ayrıca bu dillerin oluşturduğu aile için Afroasyatik dışında önerilen “Erythraic” ve “Lisramic” gibi başka isimler de kabul görmemiştir.²³

Afroasyatik diller, Kuzey Afrika, Afrika Boynuzu ve Güney Batı Asya’da yaşayan 250 milyondan fazla insan tarafından konuşulmaktadır. Afroasyatik dil ailesi 200’den fazla dil içerir, hatta bu sayının 372 olduğu da belirtilmiştir.²⁴ Soyu tükenmiş Sümer dili hariç, Afroasyatik, dünyadaki herhangi bir dil ailesinin en uzun belgelenmiş tarihine sahiptir. Mısır dili MÖ 3200 gibi erken bir tarihte kaydedilirken, Sami dillerinin belgeleri MÖ 2500’e kadar uzanır.²⁵

Genel kabule göre Afroasyatik diller; Berber dilleri, Çad dilleri, Kuşitik diller, Mısırca, Omotik diller ve Sami dilleri olmak üzere altı kola ayrılır ki bunlardan Mısırca dört aşamalı (Eski-, Orta-, Yeni-Mısırca ve Kiptice) tek bir dil iken, diğer beş dal ailelerdir.²⁶ Bu altı kol “kardeş aileler” olarak kabul edilir. Ancak bu şubeleri daha büyük gruplara bağlamaya yönelik girişimler de vardır. Semitik ve Berberi nispeten yakından ilişkilidir ve her ikisi de bir şekilde Kuşitik ile bağlantılıdır.²⁷

Sami dilleri ailesi (Semitic / أسرة اللغات السامية); en uzun süre bilinen, en çok araştırılan ve Arapça sayesinde dünyada en çok konuşulan dil ailelerinden biridir. Yine de Sami ailesinin uygun

17 Johann Gottfried Eichhorn, *Repertorium für biblische und morgenländische Litteratur Cilt: I*, (Leipzig: 1781), 161.

18 Edward Lipiński, *Semitic Languages: Outline of a Comparative Grammar*, (Leuven: Peeters, 2001), 21.

19 Joseph Greenberg, *Languages of Africa*, (Bloomington: Indiana University Press, 1963), 42.

20 Muhammad al-Sharkawi, *History and Development of the Arabic Language*, (New York: Routledge, 2016), XVII.

21 Igor Mikhailovich Diakonoff, *Afrasian Languages*, (Moscow: Nauka, 1988).

22 Andrzej Zaborski, “Afro-Asiatic Languages”, *The Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, (Leiden: Brill, 2006), 1:35.

23 Andrzej Zaborski, “Afro-Asiatic Languages”, 35.

24 J. Crass, “Afroasiatic Languages”, *Concise Encyclopedia of Languages of the World*, (London: Elsevier Ltd., 2009), 12.

25 Crass, “Afroasiatic Languages”, 12.

26 Crass, “Afroasiatic Languages”, 12.

27 Crass, “Afroasiatic Languages”, 12.

alt gruplandırılmasıyla ilgili olarak, bilim insanları arasında bir fikir birliğine varılamamıştır ve muhtemelen asla da varılamayacaktır.²⁸ Arapça, İbranice, Aramice (Süryanice dâhil) ve Amharca, Semitik grubunun yaşayan dil üyeleridir; ancak Akkadca (Asurca ve Babilce), Kenanca ve Fenikece gibi soyu tükenmiş diller de Semitik'tir. Sami dil ailesinin uzun ve seçkin bir edebi tarihi vardır ve kardeş dillerinin birçoğu uygarlık tarihi için ilgi çekici ve önemli yazılı kayıtlar bırakmıştır.²⁹

Sonuç olarak *Arapçanın*, *Nostratik* filumuna dâhil *Afroasyatik* dil ailesi içerisinde yer alan *Semitik* dil grubuna mensup yaşayan bir dil olduğunu ifade edebiliriz.

2.2. Coğrafya ve Arapçanın Yayılma Alanı

Daha önce belirttiğimiz gibi Arapça; Aramice, Etiyopyaca, Güney Arapçası, Süryanice ve İbranice gibi dilleri içeren Afroasyatik dil ailesinin Sami şubesine aittir. Bu gruptaki dillerin bir kısmı Orta Doğu, Arap Yarımadası ve Afrika'da konuşulmaktadır.³⁰

Semitik dillerin yaşayan en yaygın dili olan Arapçaysa bugün Cezayir, Moritanya, Fas, Tunus, Libya, Mısır, Cibuti, Somali, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen, Sudan, Ürdün, Suriye, Irak, Lübnan ve Filistin'de yani 21 ülkede resmi dildir. Bununla birlikte resmi dil olmasa da konuşulduğu yerler de vardır. Türkiye'den İran'a, Afganistan'dan Nijerya, Nijer, Mali ve Çad'a kadar birçok coğrafyada Arapçanın diyalektleri hâlâ konuşulmaktadır. On dokuzuncu asrın sonundan bu yana Orta Doğu dışında, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ve daha yakın zamanda Avrupa'da Arapça konuşan büyük topluluklar da olmuştur.³¹

2.3. Nüfus

Ethnologue tarafından 2022 yılında verilen güncel bilgilere göre Arapça, en az 50 milyon kişi tarafından birinci dil olarak konuşulan diller sıralamasında 4. olup yaklaşık 362 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır ve aynı kaynaktan, varyantlarıyla birlikte Arapça için gösterilen istatistiklerin tablolaştırılmış hâli aşağıda verilmiştir. Bununla birlikte farklı coğrafyalarda, Arapçayı ana dili veya ikinci dil olarak konuşanlara ait bilgilerin tabloda gösterilmediği, onlar da hesaba katılırsa Arapça konuşanların sayısının artacağı unutulmamalıdır. Mesela Türkiye'nin *Siirt* vilayetinde bulunan *Tillo* ilçesinde, 2003 yılı itibarıyla 1500 civarında Arapça konuşurun bulunduğu kaydedilmektedir.³²

28 Aaron D. Rubin, "The Subgrouping of the Semitic Languages", *Language and Linguistics Compass*, 2/1 (2008): 79.

29 Karin C. Ryding, *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, (New York: Cambridge University Press, 2005), 1.

30 Joseph E. Aoun, Elabbas Benmamoun ve Lina Choueiri, *The Syntax of Arabic*, (US: Cambridge University Press, 2010), 1.

31 Konunun detayı için bk. Clive Holes, *Modern Arabic: Structures, Functions, and Varieties*, (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2004), 1-3.

32 Ablahad Lahdo, *The Arabic Dialect of Tillo in the Region of Siirt: South-eastern Turkey*, (Sweden: Uppsala University, 2009), 31.

Tablo 1: Ethnologue’a Göre Arapça Konuşurların Nüfusu

Sıra	Dil	Birincil Ülke	Konuşulan Ülke Sayısı	Konuşurlar (milyonlar)
4	Arapça	Suudi Arabiistan	90	362
	Arapça, Cezayir Konuşma	Cezayir	2	34.7
	Arapça, Çad Konuşma	Çad	4	1.99
	Arapça, Doğu Mısır Bedevi Konuşma	Mısır	4	2.43
	Arapça, Mısır Konuşma	Mısır	2	74.8
	Arapça, Körfez Konuşma	Kuveyt	10	10.7
	Arapça, Hadrami Konuşma	Yemen	1	5.11
	Arapça, Hicazi Konuşma	Suudi Arabiistan	3	10.8
	Arapça, Libya Konuşma	Libya	3	5.34
	Arapça, Mezopotamya Konuşma	Irak	4	19.1
	Arapça, Fas Konuşma	Fas	3	28.2
	Arapça, Necdî Konuşma	Suudi Arabiistan	4	18.2
	Arapça, Levantin Konuşma	Suriye	5	29.8
	Arapça, Kuzey Mezopotamya Konuşma	Irak	4	10.3
	Arapça, Umman Konuşma	Umman	5	2.88
	Arapça, Sa’idi Konuşma	Mısır	1	24.1
	Arapça, San’a Konuşma	Yemen	1	12.6
	Arapça, Güney Levantin Konuşma	Ürdün	3	12.7
	Arapça, Sudan Konuşma	Sudan	5	33.3
	Arapça, Ta’izzî-Adeni Konuşma	Yemen	3	11.8
Arapça, Tunus Konuşma	Tunus	2	11.7	

2.4. Arapçanın Diyalektleri

Arapça 21 ülkenin resmi dilidir. Bu ülkeler, batıda Moritanya’dan doğuda Irak’a kadar uzanan bir coğrafyada yer alır. Ayrıca Arapça, Türkiye’nin güneyindeki bazı bölgelerde ve Kuzey Kıbrıs’taki Maronit Hristiyan topluluğu tarafından konuşulurken güneyde de Afrika’nın Sahra altı bölgelerinde konuşulmaktadır. Daha doğuda, Afganistan’ın Belh bölgesinde; doğuda Horasan ve güneyde Huzistan dâhil olmak üzere İran’ın bazı bölgelerinde ve Özbekistan’da da Arapça konuşulan bölgeler bulunmaktadır.³³

Doğuda Umman’dan batıda Moritanya’ya, kuzeyde Van Gölü’nden güneyde Çad Gölü’ne kadar konuşulmakta olan Modern Arap lehçeleri, geleneksel tasnife göre beş ana gruptan müteşekkildir. Bu gruplar şunlardır:³⁴

33 Janet C. E. Watson, “Arabic Dialects”, *The Semitic Languages: An International Handbook*, ed. Stefan Weninger, (Germany: De Gruyter Mouton, 2011), 851.

34 Shabo Talay, “Arabic Dialects of Mesopotamia”, *The Semitic Languages: An International Handbook*, ed. Stefan Weninger, (Germany: De Gruyter Mouton, 2011), 909.

1. Levant (Levantine) veya Suriye-Filistin (Syro-Palestinian) lehçeleri,
2. Arap Yarımadası (The Arabian Peninsula) lehçeleri,
3. Mısır ve Sudan (Egyptian and Sudanese) lehçeleri,
4. Mezopotamya (Mesopotamia) Arap lehçeleri,
5. Kuzey Afrika (North-Africa) lehçeleri.

Bu 5'li tasnif, aslında coğrafya dikkate alınarak yapılan geleneksel 2'li tasnifin (Mağrib-Meşriğ)³⁵ detayını oluşturur. Buna göre ilk dört madde *Meşriğ* grubunu oluştururken, son madde *Mağrib* grubunda yer almaktadır. Tarihsel olarak Müslüman İspanya ve Sicilya'yı da içine alan Mağrib'in Arap lehçeleri, doğuda Meşriğ olarak adlandırılan lehçelerden çok farklıdır.³⁶

Çok geniş bir coğrafyada hüküm süren ve oldukça değişik şekillerdeki bu lehçelerin konuşurları, genellikle birbirlerini anlayabilirler. Bununla birlikte coğrafya büyüdükçe birbirine uzak kalan lehçeler arasında, karşılıklı anlaşma problemlerinin de yaşanabileceğini ifade ederek bu başlığı sonlandırabiliriz.

2.5. Klasik ve Modern Standart Arapça

“Klasik Arapça” terimi, birbirinden biraz farklı en az iki anlamda kullanılır. Örneğin Arap dünyasında yazı dilini ve bazen de resmi konuşma için kullanılan dili belirtebilir. Arapçada bu, günümüzde sıklıkla *el-luğatu'l-fuṣḥā* “saf dil” olarak adlandırılmaktadır. Bu açıkça, “Klasik Arapça”nın “doğru” olduğu ve yerel lehçelerin bir şekilde onun yozlaşmış versiyonları olduğu şeklindeki geleneksel görüşle bağlantılı bir terimdir. Batılı “klasik” terimi bile benzer çağrışımlara sahiptir.³⁷ “Klasik Arapça”nın bir başka tanımıysa başlangıç noktasını, terimin daha açık bir şekilde normativist bir iması ile ele alır ve Klasik Arapça, 9 ve 10. yüzyıllarda Irak'taki Orta Çağ Arap gramercileri tarafından vazedilen kurallar bütünü olarak tanımlanır.³⁸ “Klasik Arapça”yı ifade etmekte ayrıca *el-'Arabiyyetu'l-fuṣḥā* ve *el-'Arabiyyetu'l-faṣīḥa*³⁹ veya sadece *'Arabiyye*⁴⁰ terimleri de kullanılmaktadır.

Klasik Arapça, bir şiir ve ilmi literatür dili olarak günümüze kadar devam etmiştir. On dokuzuncu ve yirincinci yüzyıllarda Batı medeniyetinin etkisi altında ortaya çıkan yeni aydınlar, “Klasik Arapça”yı canlandırmış ve böylece modern hayatın tüm konularına uygun, genellikle

35 Heikki Palva, “Dialects: Classification”, *The Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, (Leiden: Brill, 2006), 1: 605.

36 Konunun detayı için bk. Stephan Procházka, “Arabic Dialectology”, *The Cambridge Handbook of Arabic Linguistics*, ed. Karin Christina Ryding ve David Wilmsen, (UK: Cambridge University Press, 2021), 221.

37 Jan Retsö, “Classical Arabic”, *The Semitic Languages: An International Handbook*, ed. Stefan Weninger, (Germany: De Gruyter Mouton, 2011), 782.

38 Retsö, “Classical Arabic”, 782.

39 Alan S. Kaye, “Arabic”, *The Major Languages of South Asia, the Middle East and Africa*, ed. Bernard Comrie, (London: Routledge, 2001), 131.

40 Daniel Birnstiel, “Classical Arabic”, *The Semitic Languages*, ed. John Huehnergard ve Na'ama Pat-El, (New York: Routledge, 2019), 367.

“Modern Standart Arapça” olarak adlandırılan bir dil ortamı oluşturmuştur.⁴¹ Bu anlamda sözü edilen dil için Batı’da “Çağdaş Klasik Arapça” (Contemporary Classical Arabic) terimi de kullanılmıştır.⁴²

Modern Standart Arapça, *Klasik Arapça*dan yalnızca kelime ve üslup özelliklerinde farklıdır. Morfolojiye ve temel sözdizimsel yapılarla dokunulmadan kalmıştır, ancak klasik otoriteler tarafından sıkı bir şekilde düzenlenmeyen bölümlerde bazı yenilikler vardır. Genel olarak, *Modern Standart Arapça* homojen değildir; klasik modellere çok yakın bir üslupla yazan yazarlar (örneğin Şekīb Arslan ve Zekī Mubārek) olduğu gibi yeni üslup kalıpları yaratmaya çalışan yazarlar (örneğin Cubrān Ḥalīl Cubrān) da vardır. Buna, yerel lehçelerin etkisine ve Kuzey Afrika’da Fransızca veya Mısır, Ürdün ve diğer ülkelerde İngilizce gibi yabancı dillerin etkilerine bağlı olarak kelime dağarcığındaki bölgesel farklılıkları, dolayısıyla da *dehīl* ve *ta’rīb* gibi olguları da ekleyebiliriz.⁴³

Yapısı, modern Arap ülkelerinde konuşulan tüm çeşitlerden önemli ölçüde farklı olan ‘Arabiyye/Klasik Arapça/Modern Standart Arapça’nın önemli bir özelliği de kimsenin ana dili olmamasıdır.⁴⁴ Nasıl isimlendirilirse isimlendirilsin standart olan bu dil, daha çok ulusal yayınların ve yazının dilidir. Bu yüzden Modern Standart Arapça, Batı dünyasında, bazen “Modern Edebi Arapça” (Modern Literary Arabic) şeklinde bazen de “Modern Yazın Arapçası” (Modern Written Arabic) biçiminde isimlendirilir.⁴⁵

Bu kısma, şu ifadelerle son verebiliriz: Modern Standart Arapça, İslam öncesi Arabistan’ın edebi diline kadar uzanan Arapça’nın yüksek edebi biçimidir; okullarda öğrenilir ve herhangi bir Arap nüfusunun günlük dili değildir. Resmi yazı ve konuşmalarda, profesyonel toplantılarda ve konferanslarda, radyo ve TV haberlerinde ve amacın farklı lehçeleri konuşan Araplarla iletişim kurmak olduğu diğer durumlarda evrensel olarak kullanılır.⁴⁶

3. Arapça’nın Bazı Tipik Özellikleri

Bütün özellikleriyle, diğer dünya dillerine benzeyen veya bu dillerden ayrılan hiçbir dil yoktur. Diller, bazı özellikleriyle kimi dillerle benzeşirken, kimi dillerden de farklılık gösterirler ama yine de her dil, bir diğer dilden genel hatları ve detayları itibarıyla ayrılır. Bu yüzden bir dili, diğer bir dilden kolayca ayırt edebiliriz. Hatta tek kelimesini bile anlamadığımız birçok dili, seslerini daha önce duymuşsak diğer dillerden ayırt edebiliriz.

Arapça da birçok açıdan tipik özellikler gösterir ve diğer dillerden kolayca ayırt edilebilir.

41 Wolfdiertich Fischer, “Classical Arabic”, *The Semitic Languages*, ed. Robert Hetzron, (New York: Routledge, 1997), 188.

42 Karin C. Ryding, “Modern Standard Arabic”, *The Semitic Languages: An International Handbook*, ed. Stefan Weninger, (Germany: De Gruyter Mouton, 2011), 845.

43 Bk. Fischer, “Classical Arabic”, 189.

44 Retsö, “Classical Arabic”, 783.

45 Kaye, “Arabic”, 130-131.

46 Ernest N. McCarus, “Modern Standard Arabic”, *The Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, (Leiden: Brill, 2006), 3: 238-239.

Tipoloji özelinde belirlenen bazı tipik ve spesifik konular açısından Arapça için şunları söyleyebiliriz:

1. Arapça, *sesçikleri* (phone / صوت كلامي) açısından tipik bir dildir. Bilhassa boğaz bölgesinde yerleşik çıkaklar, Arapça birçok sesçiğin kümelenmiş olduğu noktalaradır. Telaffuzu oldukça zor olan bu sesçikler [ʔ], [h], [ʕ], [ħ], [ʁ] ve [χ]dir. Dünya dillerinde bu seslerin aynı veya benzerine rastlamak güçtür. Ayrıca Arapçanın *dād dili* (لغة الضاد) olarak isimlendirilmesine sebep olan [d^s], *peltek-dişsil* (interdental / بين أسناني) bir sesçik olan [ð^s] ve *küçükdilsil* (uvular / لهوي) bir sesçik olan [q] da yine dünya dillerinde pek bulunmayan tipik sesçiklerdir.⁴⁷
2. Arapça, morfolojik açıdan da tipik özellikler gösterir. Bir kere Arapça, yapısı bakımından *bişimli-bükümlü bir dil* (synthetic fusional language / لغة تأليفيّة-صاهرة) olarak kabul edilmektedir.⁴⁸ Bu açıdan, Türkçe gibi dünya dillerinin birçoğu ekler bakımından genellikle tek tip oluştururken Arapça kelimeler hem *önek* (prefix / سابقة) hem *sonek* (suffix / لاحقة) hem de *içek* (infix / داخلية) alabilmektedir. Örneğin “أَذْهَبَ” ifadesindeki “أ” *önek* (geçişlilik anlamı katar), “علمون” ifadesindeki “ون” *sonek* (eril-çoğul anlamı verir), “افعلل” ifadesindeki “لـ” ise *içek* (dönüşlülük anlamı verir) olarak kullanılır.
3. Arapçanın tipik özelliklerinden birisi de *cinsiyet* (gender / جنس) kategorisidir. Arapçada biyolojik cinsleri tanımlayan sözcüklere ek olarak tüm kelimelerde erillik-dişillik durumu vardır. Dişilik durumu “ناظرة” örneğinde olduğu gibi “ة” ve benzeri bazı eklerle sağlanabileceği gibi, “شمس” örneğinde görüldüğü üzere herhangi bir yapı elemanı olmaksızın da gerçekleşebilir. Ayrıca cinsiyet kavramı, *adıl* (pronoun / ضمير) gibi kategorilerle eylem çekimlerinde de söz konusu olmaktadır.⁴⁹
4. Arapça için bir diğer tipik özellik bu dilin *belirli tanımlık* (definite article / أداة التعريف) ve *belgisiz tanımlık* (indefinite article / أداة التكرير) gibi yapılarla sahip olmasıdır. Belirli tanımlık olarak Arapçada “الـ” öneki kullanılırken, belgisizlik durumu, kelime sonunda *nunlama* (nunation / تنوين) ile işaretlenmektedir. Buna göre örneğin “القلم” kelimesi belirli, “قلم” kelimesi ise belgisiz olmaktadır.⁵⁰
5. Arapçada *durum* (case / حالة إعرابية) olgusu da oldukça tipiktir. İsim türündeki sözcüklerin cümle içerisindeki konumlarına göre son seslerinde meydana gelen değişiklikler –ki bu, çoğunlukla ünlü değişimi şeklinde gerçekleşmektedir– bu kelimelerde durum kategorisine işaret etmektedir. En eski Arap dili kaynaklarından itibaren bu olgu, *i’rāb*

47 Bütün bu seslerle ilgili detaylı bilgi için bk. Soner Akdağ, *Kur’an Dilinin Fonetik Yapısı: Kıraat ve Dilbilim Çerçevesinde*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 79-134.

48 Abdelrazzaq Tahat, “Morphological Patterns of Personal Naming Practice: A Case Study of Non-Concatenative Arabic Language”, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10/6 (2020): 573.

49 Bu konuda müstakil bir eser olarak bk. Ebū Hātim Sehl Muḥammed es-Sicistānī, *el-Muzekker ve ’l-Mu’ennes*, nşr. Hātim Şālīh eḍ-Ḍāmin, (Dimeşk: Dāru’l-Fikr, 1997).

50 Bk. Ebū Muḥammed Sa’id el-Mubārak b. ed-Dehḥān en-Naḥvī, *Kitābu’l-Fuṣūl fi’l-’Arabiyye*, nşr. Fā’iz Fāris, (el-Urdun: Dāru’l-Emel, 1988), 48 vd.

(اعراب) şeklinde adlandırılmaktadır.⁵¹ Bu bağlamda *i' rāb* kavramının usulünü oluşturan *raf* (رفع) cümlede genellikle *özneliği* (فاعلية), *naşb* (نصب) *tümleçliği* (مفعولية), *cerr* (جز) ise *tamlayanlığı* (إضافة) gösterecektir.⁵² Örneğin “كتب كاتبٌ كتابًا بقلم” cümlesindeki “كاتبٌ” özne olduğu için *raf* durumunda, “كتابًا” nesne olduğu için *naşb* durumunda, “قلم” ise mecrūr olduğu için *cerr* durumundadır.

6. *Çoğul* (plural / جمع) konusu, Arapçanın tipik özelliklerinden biridir. Arapçada çoğulluk, birçok dilde olduğu gibi hem eylem çekiminde hem de sözcük bünyesinde varlık gösterebilir. Arapça çoğul kategorisinde hem düzenlilik hem de düzensizlik mümkün olabilmekte ama sözcüklerin çoğulları genellikle *düzensiz* (irregular or broken plurals / جمع التكمير) olmaktadır. Bu düzensizlik kelimenin veya köklerinin morfolojik bazı kalıplara girmesiyle gerçekleşmekte ve bir sözcüğün çoğulu, sözlüğe bakılmadan veya birinden duyulmadan bilinmemektedir. Ayrıca Arapçada düzenli çoğullar da cinsiyete göre farklı formlara girebilmektedir. Örnek vermek gerekirse “معلمٌ” eril sözcüğüyle “معلمةٌ” dişil sözcüğünün çoğulları düzenli olarak “معلمونٌ” ve “معلماتٌ” şekillerinde gelirken, “كتابٌ” ve “قلمٌ” sözcüklerinin çoğulları düzensiz olmakta ve “أفعالٌ” ile “فُعُلٌ” kalıplarına girerek “كُتُبٌ” ve “أقلامٌ” şekillerini almaktadır.⁵³
7. *Sözcük dizilişi* (word order / نسق الكلمات) de sözdizimsel açıdan Arapçanın tipik bir özelliğidir. Cümle dizilişi açısından Arapça, genellikle YÖN (yüklem+özne+nesne) dizilişine sahiptir; bununla birlikte Arapçada ÖYN (özne+yüklem+nesne) dizilişi de bir alternatiftir.⁵⁴ Sözcük dizilişi sadece cümle düzlemi için geçerli değildir, sözcük öbeklerinde de diziliş önemli bir parametredir. Bu açıdan Arapçada ad ve önad öbeklerinin dizilişi de tipik bir konudur ve Türkçedekinin tam tersine bir formda gerçekleşmektedir: “مدير الشركة” (tamlanan+tamlayan), “المدير الجديد” (İsim+Sıfat).
8. Arapça *uyum* (agreement / مطابقة) da tipik özellikler gösterir. Bu olgu hem cümlelerin temel öğeleri arasındaki sayı ve cinsiyet uyumunu⁵⁵ hem de önad öbeklerinde önad ile nitelediği veya belirttiği ad arasındaki uyumu⁵⁶ ihtiva eder.
9. Arapçada *özne* (subject / مسند إليه) ögesinin durumu da oldukça tipiktir. Özellikle isim cümlelerinde özneler iç içe girerek katmerli bir yapı arz edebilmektedir. Arapça isim cümlelerinde *özne* (مبتدأ) unsurunun katmerlenmesi, bir çeşit “iç içe birleşik cümle” oluşturabilir, zira böyle bir cümlede her öznenin sonrası başka bir cümledir: “زيدٌ أبوه”

51 Bk. el-Halil b. Ahmed el-Ferāhīdī, *Kitābu'l-ʿAyn Cilt: 7*, nşr. Mehdī el-Maḥzūmī ve dğr., (el-ʿIrāk: Dāru'r-Raşīd, 1981), 135.

52 Bk. Enes Erdim, *Arapça Söz Diziminde İsim ve Hükümleri*, (Ankara: İlähiyât, 2022), 25.

53 Bu konuda müstakil bir eser olarak bk. İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Cumû'*, (Beyrût: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004).

54 Steve Hewitt, “Arabic: verb-subject-object or verb-given-new? Implications for word order typology”, *Conference on Communication and Information Structure in Spoken Arabic*, (Maryland: Center for Advanced Study of Language, 2006), 1.

55 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Soner Akdağ, *Türkçeden Arapçaya Çeviri*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 81-85.

56 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Soner Akdağ, *Türkçeden Arapçaya Çeviri*, 66-67.

’فكره ناضح’ (Zeyd’in babasının fikri olgundur / Zeyd’in babası olgun fikirlidir). Bu cümlede “زيد” birinci, “ابوه” ikinci, “فكره” ise üçüncü öznedir.

10. Arapçada *çatı* (voice / صيغة البناء) konusu da tipik özellikler arz eder. Eylemin *etken* (active / معلوم) ve *edilgen* (passive / مجهول) formlarına ilaveten eylem köklerinin bazı kalıplara aktarılmasıyla oluşturulan *işteşlik* (reciprocal / مشاركة) veya *dönüşlülük* (reflexiveness / مطاوعة) gibi şekillerle *dönüştürme eylemleri* (أفعال التصيير والتحويل) denilen kategoriler⁵⁷ sayesinde elde edilebilen *ettirgenlik* (causative / تعدية) gibi yapılar, Arapçada çatının özünü oluşturur. Ayrıca Modern Standart Arapçada “تم/يتم” eylemine bir masdarın eklenmesiyle *edilgen* yapılar oluşturulabildiği gibi⁵⁸ eylemlerden türetilen *etken ortaç* (active participle / اسم الفاعل) ve *edilgen ortaç* (passive participle / اسم المفعول) da çatı kurmakta kullanılabilir.

SONUÇ

Arapçanın tipoloji bağlamında genel değerlendirmesinin yapıldığı bu çalışma bize Arapçanın;

1. dâhil olduğu filumun *Nostratik* olduğunu,
2. içinde bulunduğu dil ailesinin *Afro-Asyatik* olduğunu,
3. bünyesinde yer aldığı dil grubunun *Semitik* olduğunu,
4. ana dili konuşurlarının nüfusu açısından dünyanın en büyük ilk 4 dili arasında yer aldığını,
5. 20’den fazla ülkede *resmi dil* olarak kullanılmasının yanında başka birçok bölgede konuşurlarının olması dolayısıyla çok geniş bir coğrafyaya yayıldığını,
6. Kur’ân dili olması dolayısıyla Arap olmayan birçok Müslüman millet tarafından öğrenilip kullanıldığını,
7. diğer Sami dilleri ile birlikte uzun ve seçkin bir edebi tarihinin olmasının yanı sıra kardeş dillerinin birçoğunun uygarlık tarihi için ilgi çekici ve önemli yazılı kayıtlar bıraktığını,
8. günümüzde konuşulan dillerin birçoğuna göre çok daha fazla *diyalekte* sahip olduğunu,
9. morfolojik açıdan *bireşimli-bükümlü* bir dil olduğunu,
10. fonetik ve fonolojik açıdan dünya dillerinde benzeri “pek olmayan” bazı *sesçik* ve *sesbirimler* ihtiva ettiğini,
11. tipolojik açıdan çok önemli olan bazı parametreler açısından (cinsiyet, tanımlık, çoğul, durum, sözcük dizilişi, uyum, özne, çatı) tipik özellikler gösterdiğini ortaya koymuş bulunmaktadır.

57 Bk. Muḥammed Fāḍil es-Sāmerrā’ī, *en-Naḥvu l-‘Arabīyyu: Aḥkāmun ve Me‘ānin*, (Beyrūt: Dāru’bnu Ke şir, 2014), 338 vd.

58 Bk. Elsaid Badawi, Michael G. Carter ve Adrian Gully, *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*, (New York: Routledge, 2016), 486.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akdağ, Soner. *Kur'an Dilinin Fonetik Yapısı: Kıraat ve Dilbilim Çerçevesinde*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Akdağ, Soner. *Türkçeden Arapçaya Çeviri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Amha, Azeb. "Omotic". *The Afroasiatic Languages*. ed. Zygmunt Frajzyngier ve Erin Shay. 423-504. London: Routledge, 2001.
- Aoun, Joseph E., Elabbas Benmamoun ve Lina Choueiri. *The Syntax of Arabic*. US: Cambridge University Press, 2010.
- Baalbaki, Ramzi Munir. *Dictionary of Linguistic Terms: English-Arabic*. Lebanon: Dar el-İlm Lilmalayin, 1990.
- Badawi, Elsaid, Michael G. Carter ve Adrian Gully. *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*. New York: Routledge, 2016.
- el-Bezzāz, Tevfik 'Aziz 'Abdullāh, Huseyn 'Alī Aḥmed ve Ṭalāl Yahyā İbrāhīm. *Mu'cemu Muştalahāti 'İlmi'l-Luğa: Faransî-İncilîzî-'Arabî*. 'Ammān: Dāru Zehrān, 2010.
- Birnstiel, Daniel. "Classical Arabic". *The Semitic Languages*. ed. John Huehnergard ve Na'ama Pat-El. 367-402. New York: Routledge, 2019.
- Bomhard, Allan R, John C. Kerns. *The Nostratic Macrofamily: A Study in Distant Linguistic Relationship*. New York: Mouton de Gruyter, 1994.
- Bomhard, Allan R. "Nostratic, Eurasiatic, and Indo-European". *Nostratic: Sifting The Evidence*. ed. Joseph C. Salmons ve Brian D. Joseph. 17-39. Amsterdam: John Benjamins B.V., 1998.
- Brown, Edward Keith ve James Edward Miller. *The Cambridge Dictionary of Linguistics*. UK: Cambridge University Press, 2013.
- Crass, J. "Afroasiatic Languages". *Concise Encyclopedia of Languages of the World*. ed. Keith Brown ve Sarah Ogilvie. 12-15. London: Elsevier Ltd., 2009.
- ed-Dānī, Ebū 'Amr 'Usmān b. Sāid. *et-Taḥdīd fi'l-İtkāni ve'r-Tecvīd*. nşr. Ğānim Ḳaddūrī el-Ḥamed. 'Ammān: Dāru 'Ammār, 2000.
- Diakonoff, Igor Mikhailovich. *Afrasian Languages*. Moscow: Nauka, 1988.
- Dickins, James. "Dialects of Egypt and Sudan". *The Semitic Languages: An International Handbook*. ed. Stefan Weninger. 935-953. Germany: De Gruyter Mouton, 2011.
- Eberhard, David M, Garry F. Simons ve Charles D. Fennig. *Ethnologue: Languages of Africa and Europe*. Texas: SIL International, 2022.
- Erdim, Enes. *Arapça Söz Diziminde İsim ve Hükümleri*. Ankara: İlahiyât, 2022.
- Fehri, Abdelkader Fassi. *A Lexicon of Linguistic Terms: English-French-Arabic*. Lebanon: Dar al Kitab al Jadid United Co., 2009.

- el-Ferāhīdī, el-Ḥalīl b. Aḥmed. *Kitābu'l-'Ayn*. nşr. Mehdī el-Maḥzūmī ve dğr. el-'İrāk: Dāru'r-Raşīd, 1981.
- Fischer, Wolfdietrich. "Classical Arabic". *The Semitic Languages*. ed. Robert Hetzron. 187-219. New York: Routledge, 1997.
- Frajzyngier, Zygmunt, Erin Shay. "Chadic". *The Afroasiatic Languages*. ed. Zygmunt Frajzyngier ve Erin Shay. 236-341. London: Routledge, 2001.
- Goldenberg, Gideon. *Semitic Languages: Features, Structures, Relations, Processes*. UK: Oxford University Press, 2013.
- Günaltay, M. Şemsettin. *İslām Öncesi Arap Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Ḥammāş, Ḥalīl İbrāhīm. *Mu'cemu'l-Muşṭalaḥāti'l-Luġaviyye ve 'ş-Şavtiyye: İnkilzī-'Arabī*. Bağdād: Maṭba'atu'r-Raşīd, 1982.
- Hetzron, Robert. "Afroasiatic Languages". *The Major Languages of South Asia, the Middle East and Africa*. ed. Bernard Comrie. 116-120. London: Routledge, 2001.
- Hewitt, Steve. "Arabic: verb-subject-object or verb-given-new? Implications for word order typology". *Conference on Communication and Information Structure in Spoken Arabic*. 1-22. Maryland: Center for Advanced Study of Language, 2006.
- Holes, Clive. "Introduction". *Arabic Historical Dialectology*. ed. Clive Holes. 1-28. US: Oxford University Press, 2018.
- İbn Durayd, Ebū Bekr Muḥammed b. el-Ḥasen. *Cemheratu'l-Luġa*. nşr. Remzī Munīr Ba'lebekkī. Beyrūt: Dāru'l-'İlmi li'l-Melāyīn, 1987.
- Kaye, Alan S. "Arabic". *The Major Languages of South Asia, the Middle East and Africa*. ed. Bernard Comrie, 129-146. London: Routledge, 2001.
- Kocaman, Ahmet, Kāmīle İmer ve A. Sumru Özsoy. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boġaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Kossmann, Maarten. "Berber". *The Afroasiatic Languages*. ed. Zygmunt Frajzyngier ve Erin Shay. 18-101. London: Routledge, 2001.
- Koşaner, Özgün, Murat Özgen. *Dünya Dillerinden Örneklerle Dilbilimsel Tipoloji*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2019.
- Lahdo, Ablahad. *The Arabic Dialect of Tillo in the Region of Siirt: (South-eastern Turkey)*. Sweden: Uppsala University, 2009.
- el-Liḫyānī, Surūr. "Enmāṭiyyetu Taşnīfi'r-Ru'ūsī'l-Fi'liyyeti'z-Zāhirati ve'r-Ru'ūsī'l-Fi'liyyeti'd-Ḍāmirati fi'd-Dersi'l-Lisāniyyi'l-'Arabī". *el-Lisāniyyātu'l-'Arabiyye*. 9 (2019): 149-181.
- Lipiński, Edward. *Semitic Languages: Outline of a Comparative Grammar*. Leuven: Peeters, 2001.
- Loprieno, Antonio, Matthias Müller. "Ancient Egyptian and Coptic". *The Afroasiatic Languages*. ed. Zygmunt Frajzyngier ve Erin Shay. 102-144. London: Routledge, 2001.
- McCarus, Ernest N. "Modern Standard Arabic". *The Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. 3: 238-262. Leiden: Brill, 2006.
- Mous, Maarten. "Cushitic". *The Afroasiatic Languages*. ed. Zygmunt Frajzyngier ve Erin Shay. 342-422. London: Routledge, 2001.
- Mubārak, Mubārak. *Mu'cemu'l-Muşṭalaḥāti'l-Elsuniyye: Faransī-İnkilzī-'Arabī*. Beyrūt: Dāru'l-Fikri'l-Lubnānī, 1995.

- en-Nahvī, Ebū Muḥammed Sa'īd el-Mubārak b. ed-Dehhān. *Kitābu'l-Fuṣūl fi'l-'Arabīyye*. nşr. Fā'iz Fāris. el-Urdun: Dāru'l-Emel, 1988.
- Naīm, Samia. "Dialects of the Levant". *The Semitic Languages: An International Handbook*. ed. Stefan Weninger. 920-935. Germany: De Gruyter Mouton, 2011.
- Palva, Heikki. "Dialects: Classification". *The Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. 1: 604-613. Leiden: Brill, 2006.
- Pereira, Christophe. "Arabic in the North African Region". *The Semitic Languages: An International Handbook*. ed. Stefan Weninger. 954-969. Germany: De Gruyter Mouton, 2011.
- Procházka, Stephan. "Arabic". *Concise Encyclopedia of Languages of the World*. 42-50. London: Elsevier Ltd., 2009.
- Procházka, Stephan. "Arabic Dialectology". *The Cambridge Handbook of Arabic Linguistics*. ed. Karin Christina Ryding ve David Wilmsen. 214-243. UK: Cambridge University Press, 2021.
- Retsö, Jan. "Classical Arabic". *The Semitic Languages: An International Handbook*. ed. Stefan Weninger. 782-810. Germany: De Gruyter Mouton, 2011.
- Rubin, Aaron D. "The Subgrouping of the Semitic Languages". *Language and Linguistics Compass*. 2/1 (2008): 79-102.
- Rubin, Aaron D. *A Brief Introduction to the Semitic Languages*. US: Gorgias Press, 2010.
- Ryding, Karin C. "Modern Standard Arabic". *The Semitic Languages: An International Handbook*. ed. Stefan Weninger. 844-850. Germany: De Gruyter Mouton, 2011.
- Ryding, Karin C. *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*. New York: Cambridge University Press, 2005.
- es-Sāmerrā'ī, Muḥammed Fāḍil. *en-Nahvu'l-'Arabīyyu: Ahkāmun ve Me'ānin*. Beyrūt: Dāru'bnū Ke sīr, 2014.
- Al-Sharkawī, Muhammad. *History and Development of the Arabic Language*. New York: Routledge, 2016.
- Shibatani, Masayoshi. "Linguistic Typology". *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 14: 208-214. Netherlands: Elsevier, 2015.
- es-Sicistānī, Ebū Ḥātim Sehl Muḥammed. *el-Muḫekker ve'l-Mu'ennes*. nşr. Ḥātim Şālīh eḍ-Ḍāmin. Dimeşk: Dāru'l-Fikr, 1997.
- Song, Jae Jung. *Linguistic Typology*. US: Oxford University Press, 2018.
- Şen Ahmet, Soner Akdağ. "Modern Standart Arapça ve Bazı Arap Diyalektlerinde Gelecek Zaman Formları". *Nüsha*. 21/52 (2021): 179-198.
- Tahat, Abdelrazzaq. "Morphological Patterns of Personal Naming Practice: A Case Study of Non-Concatenative Arabic Language". *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 10/6 (2020): 573-585.
- Talay, Shabo. "Arabic Dialects of Mesopotamia". *The Semitic Languages: An International Handbook*. ed. Stefan Weninger. 909-920. Germany: De Gruyter Mouton, 2011.
- al-Utbi, Mahdi I. Kareem ve Sundus Muhsin al-Ubaidy. *The Guide: A Dictionary of Linguistic Terms, English-Arabic*. London: Al-Hikma Publishing and Distribution, 2014.
- Vardar, Berke vd. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2002.
- Velupillai, Viveka. *An Introduction to Linguistic Typology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012.

- Watson, Janet C. E. "Arabic Dialects". *The Semitic Languages: An International Handbook*. ed. Stefan Weninger. 851-895. Germany: De Gruyter Mouton, 2011.
- Watson, Janet C. E. "Dialects of the Arabian Peninsula". *The Semitic Languages: An International Handbook*. ed. Stefan Weninger. 897-908. (Germany: De Gruyter Mouton, 2011), 897-908.
- Whaley, Lindsay J. *Introduction to Typology: The Unity and Diversity of Language*. US: Sage Publications Inc, 1997.
- Ya 'kūb, İmīl Bedī'. *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Cumū'*. Beyrūt: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- Zaborski, Andrzej. "Afro-Asiatic Languages". *The Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. 1: 35-40. Leiden: Brill, 2006.